

برای نمونه ، از چهار دستگام ، از این خانه ها که قدیمی تر بود و ارزش بیشتری داشت ، عکسبرداری شد . در اینجا به شرح مختصری درباره آنها اکتفا می کند .

خانه سیدعلی آقامقیمی

در خیابان پهلوی شهر رشت

قسمت اندرونی این خانه که شامل دوشاه نشین و یک شکم دریده است ، موزه ای کوچک و با ارزش است ، تاریخ بنای آن به صد و ده سال پیش می رسد و بانی آن مرحوم حاجی سیدرضی مقیمی بوده است . بر سر اسرطاق بنا و بالای هلال طاغچه ها و بر طرفین طاغچه ها و رفته ها گچ بری ظریفی کرده اند . (عکس شماره ۱۱۹ و ۱۲۰ و ۱۲۱) در رفته ها که طاق هلالی دارند ظروف چینی و بلور و بارفتن به شکلهای مختلف و رنگهای متفاوت چیده اند . (عکس شماره ۱۲۲) در شاه نشین اصلی به در ارسی است که آلات آن بسیار ظریف و رنگ شیشه های آن بسیار جالب است . (عکس شماره ۱۲۳) بر چهارچوب ارسیها نقاشیهای ظریف و پرکار دیده می شود . بالای درهای ورودی شاه نشین ، خفنگک هلالی با آلات ظریف و شیشه های رنگین است . در شکم دریده دوسر بخاری گچ بری شرقی و غربی است . (عکس شماره ۱۲۴)

بین شکم دریده و شاه نشین دیگر سه در ارسی با اسرطاق آنهاست که آنها نیز بسیار پرکار و ظریف اند . در شاه نشین شمالی ، دوسر بخاری گچ بری ظریف است . و چهار در شرقی و چهار در غربی دارد و سه در ارسی آن به ایوان باز می شود . در طرفین این ارسیها ، دو حام آئینه را با قابهای گچ بری قرینه سازی کرده اند . در شاه نشین اصلی ، کارهای دستی قدیم کیلان نظیر ابریشم دوزی و مروارید دوزی فراوان است که هر یک در نوع خود بی نظیر است . (عکس شماره ۱۲۵)

خانه سید اسمیل حسینی ضابری

در کوچه امام جمعه شهر رشت

خانه ای قدیمی است که در رفته های طالار اندرونی آن نه تابلوی بسیار

زیبای رنگ و روغنی است این تابلوها تمثال پسران و دختران جوان است. پسران تاج بوس و شمشیر بر کمر، روی قالیچه‌ای نشسته‌اند و بر متکا تکیه کرده‌اند. پشت سر دوتن از ایشان، در طرفین طاقچه دو گادان با گل است. یکی از دختران بر تخت مرصع نشسته و بازی در دست دارد (عکس شماره ۱۲۶). سه تن دیگر از دختران در حالات مختلف رقص نقاشی شده‌اند. و اطراف ایشان انواع میوه‌ها دیده می‌شود. یک تن از این دختران بر صندلی نشسته و کلاه قرنگی با پرهای رنگارنگ بر سر دارد. یک تن دیگر راست ایستاده و گلی در دست دارد. در این طالار دو پنجره مشک رنگین بسیار پرکار بیزهست (عکسهای شماره ۱۲۷ و ۱۲۸) متصل به این طالار، اطاق کوچکی است که طاق آن را ده مستطیل‌های کوچک تقسیم کرده و داخل آنها را گلهای مختلف با رنگ و روغن نقاشی کرده‌اند. حاشیه این نقشه‌گلهای درشت در میان پرندگان است. (عکس شماره ۱۲۹)

خانه سردار معتمد رشتی در کوچه سردار در شهر رشت

این خانه یکی از خانه‌های حاکم‌نشین شهر رشت است که تقریباً تمام قسمتهای آن برحای است. اندرون، شامل اطاقهای مختلف با گچ بریهای نسیه‌زیبا است (عکس شماره ۱۳۰) و سر بخاریهای بسیار عظیم و پرکار دارد. (عکس شماره ۱۳۱) طالار کوچکی در اندرون است که به نام طالار دوتخت خوابی است این طالار را باید یکی از طرائف هنر قاجاری شهر رشت دانست. حاشیه‌روها تمام گچ بری است و بالای رقیها، مقرنسه‌های بسیار طریف است (عکس شماره ۱۳۲) طاق این طالار، سراسر نقاشی است. در میان گل و تنه‌های بسیار طریف تمثال زنایی دیده می‌شود که موهای بالای پیشانی را یکسره تراشیده‌اند. فرشته‌ها که اطراف نقش وسط دیده می‌شوند، نیز حاوسر خود را تراشیده‌اند (عکس شماره ۱۳۳) درهای دولتی این اطاق طریف و برناتو و تنکه‌های بالا و پائین آنها نقاشیهای بسیار طریف است. (عکس شماره ۱۳۴) سر بخاری این

اطاق بسیار ظریف گچ بری شده است و ستونهای طرفین بخاری و سر بخاری لاج لنگری مار پیچ است که این نوع تراش در ستونهای چوبی مساحد و امامزاده ها نیز دیده می شود (عکس شماره ۱۳۵)

خانه حاجی میرزا احمد ابریشمی

در میدان صیقلان شهر رشت

دو طالار این خانه، بسیار هنرمندانه تزئین شده است. یکی طالار آئینه است که آئینه کاری بسیار ظریفی دارد (عکس شماره ۱۳۶ و ۱۳۷) دیگری را باید طالار چینی حابه نام کرد، زیرا در دیوارهای این اطاق، دواتری گچ بری کرده و داخل آنها قابهای مرعی بسیار پر ارزش قرار داده اند (عکس شماره ۱۳۸). گیاوئی طاق این اطاق رف مانند است که به قسمتهای يك انداره تقسیم شده و در هر يك كاسه مرعی داررشی گذاشته اند. (عکس شماره ۱۳۹) به نظر بنده این طالار، در نوع خود بی نظیر است

کلاه فرنگی باغ سردار مجتشم

باغ مجتشم با درختان آراد کهن سال آن یکی از گوشه های زیبای شهر رشت است که فعلاً گردشگاه عمومی و باغ ملی است سردار مجتشم در کنار این باغ مسائی ساخته که تا امروز باقی است و حابه فرم انداز رشت است. این بنا سه طبقه است در طبقه اول و دوم آن دو اطاق و در طبقه سوم يك اطاق به شکل کلاه فرنگی ساده است (عکس شماره ۱۴۰) طرح بنا هشت ضلعی است که یکی از اضلاع آن به زائده ای مستطیل شکل منتهی شده است.

بله های شهر رشت و اطراف آن

بر روی رودبار صیقلان یا سیاه رودبار که از شهر رشت می گذرد، شصت سال قبل شش پل ساخته بوده اند، بدین شرح پل عراق، (عکس شماره ۱۴۱) پل حاجی محمد باقر، پل حاجی ملا رفیع، در راه قزوین. پل کر بلائی میر حسن، پل حاجی احتشام، پل معینی در راه لاهیجان

بر روی گوهر رود که از کنار شهر می گذرد ، پل چهار سرا در راه فومن ،
پل سلیمان داراب در جاده سلیمان داراب . این دو پل را خسروخان گرجی در
ایامی که حاکم گیلان بود ساخته است . از این پلها امروز اثری نیست فقط
پایه های آجری بعضی از آنها در این دو رودخانه دیده می شود .

پل مدیریه

سر راه رشت به سفید

این پل آجری ، دو دهانه بر رک و یک دهانه کوچک دارد . ارتفاع دهانه
وسط از سطح آب ، $7/90$ متر است . عرض آن $4/90$ متر و طول آن 24 متر است .
(عکس شماره ۱۴۲)

پل گوراب لیشاوندان

بر روی رودخانه خوبک

میان جمعه بازار و شهر رشت

این پل آجری دارای یک طاق هلال شکسته به ارتفاع ۹ متر از سطح
آب است . بر بالای پایه های طرفین این دهانه دو نیم طاق و در دو طرف پایه ها
دو طاق کوچکتر است که دهانه هر یک دو متر و نیم است . (عکس شماره ۱۴۳)

مساجد و تکایا و بقاع و مزارات شهر رشت

مسجد جامع

در محله بازار

مرحوم میرزا حسن خان اعتماد السلطنه می نویسد : «مسجدی که در رشت
به اسم جامع معروف است ، بعضی را عقیده اینست که حاجی جمال پدر هدایت الله
خان رشتی ، این مسجد را بنا نموده ، برخی مادر هدایت الله خان را بانی مسجد
می دانند . حق این است که بطور یقین بانی معلوم نیست . در هر صورت چون رو به
به خرابی نهاده و محتاج به مرمت و تعمیر بود در سنه ۱۲۷۷ یا ۱۲۷۸ هجری قمری ،
چند نفر از تجار رشت ، به شراکت ، بسای مرمت آن را گذاشتند به این معنی که
بنای اول را یکبار ه منهدم ساخته ، قدری در طول و عرض مسجد افزودند و از نو بنا
کردند . ولی این بنای مجدد با تمام مانده و بانیها در گذشتند . این مسجد را هم

مدرسه‌ای بوده که حالاً به کلی خراب است» (۱) را بینو از این مسجد در سال ۱۳۳۱ هجری قمری نام می‌برد و از دو کتیبه سنگی آن یاد می‌کند. (۲)
این مسجد که امروز در خیابان رضا شاه کبیر و پشت بازار زرگرهاست، بارها خراب شده است و ارتو ساخته‌اند.

در حدود پنجاه سال پیش مسجد با تمام طعمه حریق شد و نود سال قبل به همین وضع بود، تا جمعی از باررگانان به دستور آیه‌الله حاج محمود ضیاءری تجدید بنا کردند و ضمن حاک برداری چاه و حوضی قدیمی پیدا شد که امروز، از آن استفاده می‌شود.

این مسجد در سال ۱۳۸۳ قمری ارتو ساخته شد. مجراب کاشیکاری زیبای آن کار کاشی‌ساران اصفهانی است که کاشیها را پس از تهیه کردن، در محل آورده و نصب کرده‌اند. در ورودی مسجد شمالی است و کاشیکاری سردر آن نظیر کاشیکاری مجراب مسجد است. در قسمت شمالی مسجد، بناحانه‌ای مخصوص زنان است.

کتیبه‌ای سنگی در مسجد جامع رشت (۳)

یا معافی - بتاريخ عرّه شهر شوّال المکرم سنه میمونّه قوشقان ثیل ۱۲۳۴
ما حصار مژده و رود شاهزاده اعظم اکرم و الام محمد رضا میرزا روحنا فداه و حسب الاشارة
مقرب الخاقان معتمد الدوله و بندگان محم ناشی پایندگان و عموم کدخدایان
بنده رشت برای دوام دولت سلطان السلاطین شاهنشاه ایران پناه فتحعلی شاه قاجار
ارواح العالمین فداه بدعت غیر مستحسنه اربابت تکالیف دیوانی بهر اسم و رسم که
در محلات ثمانیه رشت اطلاق می‌شود اهالی بلدان و حمیع ممالک محروسه ایران از
هر گونه این تکالیف معافی و بدعت خاص این بلد بود خاصه بطیب خاطر ار کل
محلات برداشته موقوف داشته‌ایم که اهالی شهر من بعد از این مر فیه الحال بدعای
دات خجسته صفات ظلّ اللّهی مشغول گردند و در این ناست عهدنامه مؤکد بلعن ابدی
و بهر همه علما رسانیده بمر قوم برسانند به اهالی شهر سپردیم که چون کاعدحات

(۱) مرآت البلدان ص ۱۱۹ و ۱۲۰ (۲) کیلان را بیسو ص ۷۴ و ۸۶ (۳) از این کتیبه امروز نشانی نیست

را دوامی بعثت مرور سنین و شهرت نهوده که باز کمندی قارئین این آیه عظیم که در سلطنت عظمی و خلافت کبری بحیر ظهور و صدور رسیده از خاطر ها محو میگشت لپذا برای دوام و بقای این مدعا که الی قیام الساعة و ساعة القیام مقروع سمع خاص و عام گردد حلاصه مدعا را در این صخره سماءه مرقوم و بر دیوار مسجد جامع منصوب ساختیم تا ارتغیر و تمذیل مصون ماند توقع از مؤمنین و مقدسین آنکه چون بر مدعا واقف شوند پادشاه اسلام پناه را بیاد ابد دعا فرمایند . . بنده گر خدمت کند مزدش حق آقای اوست... چنانچه پس از آن تاریخ هر ذی نفسی دوباره باعث بدعت صادرات و باعوارصات گردد انشاء الله الرحمن ب غضب حضرت الله و سخط جناب رسالت پناه و همدرحه قاتل سید الشهداء باشد . من بدلد من بعد ما سمعه فلعنة الله علیه الی یوم القیامة (۱)

مسجد گلشن

در میدان کوچک محله بازار

این مسجد از مساجد خوب شهر رشت و یکی از بناهای تاریخی آن است که در میدان کوچک بنا شده است (۲) مسجد اکتون دوساری شده است. محراب بسیار بلند آن تازیر سقف و از سنگ مرمر سررگه دار است بنای اصلی مسجد ۱۷/۶ متر طول و ۱۱/۶۰ متر عرض دارد. طرف شرق و شمال، بالاحانه مانند و عرفه نهیاست. در طرفین دو پنجره بزرگ تقریباً تازیر سقف تعبیه شده است طرف شرق در ورودی است که از کفش کن به مسجد وارد می شود و دری به آبدارخانه دارد طرف غرب دری به اطاق خادم و دواشکاف، برای حای قرآن است. طرف شمال دودر است یکی به پله های بالاحانه و دیگری به قسمت زیر پله که انبار است می رود. طاق مسجد بسیار بلند و لمبه کوبی طرف دارد. نام آن سفال سر است. اراره مسجد به ارتفاع یک متر سنگ مرمر سیاه ورود رگه دار است.

سابقه دارای کتیبه ای کاشی به خط نستعلیق مرحوم شیخ محمد فقیهی قزوینی

(۱) سفرنامه مارندران و استرآباد رابینو ص ۶۵ و ۶۶ (۲) تاریخ علما و شعرای گیلان

متخلص به شیخ و صاحب دیوان شیخ است دیوان او اخیراً با مقدمه‌های از محمد علی انشائی به چاپ رسیده است

مسجد کاسه فروشان یا مسجد آقا سید حبیب‌الله تولمی
و مدرسه خزانة حاجی علی اکبر
در بازار خرازها

مسجد کاسه فروشان در بازار خرازهاست و یکی از بزرگترین مساجد شهر رشت است. در پشت مسجد، مدرسه‌ای به نام مدرسه مهدویه است که مرکز طلاب علوم دینی است و با کوشش و اقدام سید مهدی رودباری بنا شده است.

قرسید مهدی رودباری متوفی سال ۱۳۶۸ قمری فعلاً در قسمت شرقی مسجد کاسه فروشان است و سنگ مرمری با ذکر اسلاف او تا حضرت خاتم النبیین بر روی قبر اوست

طول این مسجد ۱۸/۵ و عرض آن ۱۴ متر است با ساختن سه فیلیپای بزرگ وسط مسجد صحن مسجد را به چهار قسمت کرده‌اند محیط هر يك از این فیلیپاها ۳/۲۵ متر است پایه‌های آنها هفت ردیف کاشی به رنگ سبز و سیاه است که ارتفاع آنها ۱۰۸ سانتیمتر می‌رسد در قسمت شرقی مسجد محوطه‌ای به طول ۸/۶۰ و عرض ۲/۱۰ متر است که بر دو فیلیپای مدور متکی است و قسمت زیادة مسجد را تشکیل می‌دهد.

در شمال این محوطه در ورودی آبدارخانه است پنجره‌هایی به ابعاد مختلف در جهات چهار گانه مسجد تعبیه شده است. اراره مسجد را به ارتفاع ۹۸ سانتیمتر کاشی گلدار دوران قاجاری چسبانده‌اند بالای کفش کن مسجد، اطاقی برای خادم ساخته‌اند. این مسجد گلدسته‌ای آجری دارد. (عکس شماره ۱۴۴)

مدرسه مهدویه متصل به مسجد کاسه فروشان است که کتیبه‌ای بر کاشی از سال ۱۳۶۳ قمری دارد که پس از تعریف علم و علما و استناد به آیات قرآن کریم و احادیث نبوی، شرائط و مقررات تحصیل در این مدرسه را بیان کرده است. در آخر

عبارت عمل احمد ولد حاجی یوسف کاشی ساز رشتی کوی آفخرا دیده می شود.

مسجد زرگرها

در بازار زرگرهای رشت

بنای اصلی مسجد به طول ۱۰/۵ و به عرض ۴/۲۵ متر است. محرابی کاشیکاری تازه ساز دارد که در پائین آن عبارت «عمل احمد پور یوسف ۱۳۶۱ قمری» دیده می شود. این مسجد دودر ورودی شرقی و عربی دارد. نزدیک در ورودی شرقی مزار آقا میر محمد شاه فرزند امام زین العابدین علیه السلام است. سقف بنای مسجد لیمه کوبی و نام آن سفال سر است.

بقعه آفخرا

یامر از سید فخرالدین بن سید ابوالقاسم بن امام زین العابدین

در محله آفخرای رشت

صندوق تخته‌ای ساده مزار به طول ۱/۶۵ و عرض ۱/۲۴ متر در وسط اطاقی به ابعاد ۸ × ۷/۹۰ متر است. در ورودی جنوبی است و از حیاط به صحن می آید. هشت پنجره در جهات مختلف این اطاق است. سقف لیمه کوبی برده بر و نام سفال سر است.

در طرف غربی بقعه مسجدی به طول سیزده و عرض هشت متر است. دو فیلیپای مثنی القاعده در وسط مسجد است که محیط هر یک ۲/۸۵ متر است.

کاشیهای قسمت پائین فیلیپاها قدیمی و تقسیمات شطرنجی به رنگ سیاه و زرد دارد. کاشیهای داخل محراب که گل و بنه دار است قدمتی دارد. ابعاد هر دو نوع کاشی چهارده سانتیمتر است. مسجد دارای کفش کن و آبدارخانه و حوضخانه و قسمت رفاه است. پنجره‌های متعدد بر رگ و کوحک در چهار صاع بنا دیده می شود (عکس شماره ۱۴۵)

بقعه بابا ولی

در محله بازار

در این مزار میر محمد شاه مدفون است. رابینو، چند فرمان در دست متولی

این بقعه دیده است و می نویسد در یکی از آثار قیمتات موقوفه این محل شرح داده شده است تاریخ یکی از آنها سال ۱۰۴۳ قمری و مهر شاه عباس دوم را داشته است. (۱)

از مزار بابا ولی در محله بازار رشت نشانی نیست و معلوم نیست را اینو به کدام مزار اشاره کرده است. فعلاً در محله بازار مسجد کوچکی به نام مسجد بابا ولی وجود دارد که در محل تکیه سر میدان بزرگ است. طول بنای این مسجد ۹/۷۰ و عرض آن ۶/۵ متر است سمت جنوب آن حفاظی چوبین دارد ازاره مسجد کاشی سبز رنگ در هفت ردیف و به بلندی ۱/۰۵ متر است. پنجره های متعددی در دیوارهای این بناست و طرف غرب دری از حوضخانه به مسجد دارد. سقف مسجد لمبه کوبی و بام سفال سر است.

مسجد و مدرسه و تکیه حاجی محمدخان (۲)

در جمر کوچک یا حسن آباد محله بازار

مقداری از اراضی مسجد و مدرسه و تکیه در خیابان رضا شاه کبیر افتاد و مقداری از اراضی آنها صرف بنای دارک باررگانی، کافه قنادی شرق، دو باب نانوایی، یک باب علافی، یک باب سقط هروشی و یک باب دارو حاسه به نام دارو خانه گیلان شد

در به قیما نده اراضی آن در سال ۱۳۳۴ شمسی، جمعی از بازارگانان بیکو کار رشت تجدید بنا کردند و پس از دو سال مسجدی نوساز به جای مسجد قدیمی بر بنا کردند. بنای مسجد مربع شکل است و بر در تازه ساز آن آیاتی از قرآن کریم حک کرده اند. سقف بنا لمبه کوبی و بام سفال سر است

کتیبه ای سنگی در مسجد حاجی محمدخان در شهر رشت (۳)

در زمان خسرو دین پرور آموزگار

در قرآن قرح کیهان حدای روزگار

(۱) گیلان را اینو ص ۸۶ (۲) حاجی محمدخان پدر مدبر الملک بوده است را اینو در کتاب گیلان خود ص ۸۶ و ۷۵ از این بنا یاد کرده است (۳) از این کتیبه امروز نشانی نیست

آسمان داد و دین ، فتحعلی شه آنکه کرد
 داد و دین را استوار از یاری پروردگار
 پاك دین حاجی محمد خان که آمد از ازل
 نیک روی و نیک رای و نیک خوی و نیک کار
 دست او دلکش سحابی آفتاب آنرا مطر
 بخت او قرح همائی آسمان آنرا مطار
 چون بود از بهر فردوسش ثواب اندر ثواب
 چون بود در راه یردانش نثار اندر نثار
 این همایون مدرسه وین نغمه مسجد توأمان
 بهر علم و بهر ایمان کرد در رشت استوار
 در جهان ناپایداری دید افکند از خرد
 طرح بنیادی کزو ماند بعالم یادگار
 حجره اندر حجره آن را صانه الله جلدسان
 صفا اندر صفا این را لوحش الله جرح وار
 هم مدرس اندر آن ادریس دانا از میان
 هم مسیح اندر این حسریل قرح از کنار
 الغرض چون از محمد ربور اتمام یافت
 علم و ایمان در امان این همیون روزگار
 منشی طبع صفا از بهر تباریحش نوشت
 کز محمد شد مای علم و ایمان آشکار (۱)

مدرسه نایب الصدر

در باره زرکسان نزدیک میدان کوچک (۲)

سمک بنای این مسجد خاص و عجیب است سه طرف حیاط غیرارسمت

(۱) - سمرنامه مارندران و استرآباد را ببینو ص ۶۸ و ۶۹ (۲) را ببینو در کتاب گیلان

ص ۸۶ این مدرسه را دره حناء راهندان آورده است

در ورودی بنائی دو طبقه چوبین است و حجرات طلاب در این دو طبقه جای دارد. در یکی از حجرات تحتانی این مدرسه، زمانی میرزا کوچک خان جنگلی طلعه با تقوای آن زمان اقامت داشته است. کتیبه‌ای سنگی که اشعار زیر بر آن حک شده است بر سردر مدرسه تا امروز باقی است. (عکس شماره ۱۴۶)

هوالباقی

عمل کربلائی ولی قزوینی

جزای حیر بر این خیر خواه نیک نژاد
 که این حراب شد از همت کفش آباد
 جهان حشمت و احلال حاجی میرزا علی
 که شاه نایب صدرش لقب زیبا کی داد
 چه دید مدرسه حنب حانه خود را
 نمود طلح فلک منهدم ز سنگ عناد
 بی حمایت شرع من ز کف کریم
 فشا بد سیم و زر آنقدر آن یگانه نژاد
 که گشت عیرت تدریس خانه ادریس
 مر این خجسته مقامی که هست باب مراد
 همین دوسه حاده داد که سپهر ارحود (۴)
 بی مصارف موقوفه اش نمود زیاد
 که تا بهاست مر این خودان بنا باشد
 همیشه خادم و طلاب و عابراش شاد
 عرض ر بحت فلک گشت بابی ثانی
 چه این بنای مبارک دوباره شد ایجاد
 زمان خامه طعرل بنام تساریحش
 سرود مدرسه صدر باشد این بنیاد

دالای کتیبه گچبری این سردر عبارت زیر دیده می شود کاتب ۱۲۰۸
 اتمام مدرسه صدریه عرّه شهر حمادی الثانیه ۱۲۱۲ .

مسجد آفاشیخ جواد = مسجد ولی عصر

طول بنای مسجد ۱۶/۵ و عرض آن ۱۱ متر است . محراب گچ بری بسیار بدخطی دارد که آیاتی چند از قرآن کریم بر آن دیده می شود . وسط مسجد از شرق به عرب دو فیلیپای هشت ضلعی است که محیط هر يك ۳/۱۰ متر است طرفین هر فیلیپا دو ستون از چوب آزاد است . این مسجد عرفه رنانه، آبدار حائنه و کفش کن نیز دارد . در چهار جهت بنا، پنجره هایی به اندازه های مختلف است . سقف سراسر بنا لانه کوبی بر به رو نام سعال سر است

مزار سید ابوجعفر و تکیه آن

در محله استادسرای رشت

این مزار که بر سر تپه ای در میان قبرستانی عمومی است ، از مزارات مهم شهر رشت است . قبرستان و مرار ، بزرگ عمارت حکومتی است . نزدیک یکی از درهای ورودی قبرستان ، در حی آحری هشت ضلعی است که نامی مخروطی دارد اهالی می گویند، شخصی بد نام «دیوسلطان» ارفر ستادگان شاه عباس اول، در اینجا به خاک سپرده شده است در مرار سید ابوجعفر کتیبه ای در تخته ایست که آن را قاب کرده و در یکی از بدنه های صندوق مزار حای داده اند . این کتیبه حاکی است که اینجا ، مدفون سید ابوجعفر ، بر عموی بیعمبر و برادر رضاعی امام حسین علیه السلام است که صندوق مرار او به دستور حسام الدین، در زمان تولیت ملاشمس الدین ساخته شده است خط کتیبه از محمد صوفی و مورخ ۱۰۰۹ قمری است (۱)

عبدالمقاس فومنی، این مرار را متعلق به استاد جعفر می داند. (۲) شاید محله

استادسرا بد نام این شخص معروف شده است .

میر طهیر الدین می نویسد که در محله استادسرای رشت، کارگیا سید احمد کیا، برادر کارگیا سید ناصر کیا ی لاهیجانی را در بیست و هفتم رحب سال ۸۵۲ قمری

به خاک سپردند بعید نیست که نامبرده در همین گورستان قدیمی به خاک سپرده شده باشد. (۱)

کتیبه صندوق سید ابو جعفر نامقداری فرسودگی و ریختگی به شرح زیر به دست ما رسیده است.

... سه تسع و الف عام
 ار برای مرقد پاک کسی
 مصطفی را ابن عم زاده بود
 شیر خورده با حسن بن علی
 بیست شکی اندرین قول ای عزیز
 بر همه کافر شدید
 [این مکان] بس شریف و بس لطیف
 ت این مرد خدا
 مردی مالا شمس دین
 کرد ریب مسجد مرد سلیم
 ساخت این صندوق را از روی حد
 ساخت این اشعار را از روی صدق

این چنین صندوق نیکو شد تمام
 گو بود سید ابو جعفر بنام
 محتسبی و مرتضی را شد غلام
 از دو پستان نتول نیکنام
 آنکه آرد شك جهنم شد مقام
 جمله را کرد او مسلمان بالتمام
 التجاگاه ار برای خاص و عام
 در نوشتن راست کی آید تمام
 قاری قرآن نتا (۴) حتی سلام
 راحما کن رحم در دار السلام (۴)
 حضرت استاد حسام الدین تمام
 پیر ده محمود صوفی والسلام

۱۰۰۹ هجری

از این مزار و قبرستان قدیمی اطراف آن و گور دیو سلطان کوچکترین اثری نیست محل آن اراضی شهرداری کنونی بوده است

مسجد امام الدوله و تکیه دولت

در محله جیر باغ یا تقاره خانه (۲)

تکیه دولت و مقداری از مسجد امام الدوله را هنگامی که اسمعیل خان سرابی (= قلعه بیگی) و سر تیب محمد حسین خان آیرم شهردار رشت بودند

(۱) گیلان را بنام ۷۶ (۲) را بنام این مسجد و تکیه را در محله استاد سرا می داند
 (گیلان را بنام ص ۸۶)

برای ایجاد خیابان پهلوی، خراب کردند، مقداری از مسجد در دهنهٔ جیر باغ بدین شرح باقی است :

طول مسجد فعلی بیست متر و عرض آن نه متر است. دو در ورودی مسجد شمالی است و صلح شمال چهار پنجرهٔ بزرگ دارد. در صلح جنوب سه پنجرهٔ بزرگ سراسری تازی رطاق و یک در و یک پنجره به آبدارخانه دارد. عرفة زنانه در صلح شرقی است و در ورودی عرفة نیز در این سمت است در صلح جنوب، ایوانی به عرض یک متر بدون ستون است سقف بنا لمبه کوبی با درز پوش خط دار و نام آن سفال سر است

مسجد و مدرسهٔ حاجی حسن

در محلهٔ صالح آباد که امروز به بازارچهٔ سبز میدان معروف است (۱)

بنائی ساده که طول آن ۱۲/۹۰ و عرضش ۱۲/۱۰ متر است دو فیلبای هشت ضلعی در وسط بناست محرابش گچ بری و مقرنسهای ساده دارد در طرفین محراب یک پنجرهٔ کوچک و یک پنجرهٔ بزرگ است سه پنجرهٔ بزرگ سراسری تازی رطاق در صلح شمالی است. در ورودی در صلح غربی است و در این صلح یک پنجرهٔ بزرگ و یک پنجرهٔ کوچک رو به حیاط است در صلح شرقی، چهار در و یک پنجره، به طرف حیاط بازمی شود. سقف سراسر بنا لمبه کوبی و نام سفال سر است.

حیاط مدرسه، پشت مسجد و ده حجرهٔ طلحه نشین دارد.

مسجد و مدرسه و تکیهٔ مستوفی

در محلهٔ استادسرا در راه بچار کن

بنیان گذار این مسجد و مدرسه و تکیه، مرحوم میرزا محمد طاهر مستوفی است سپس حاج شیخ مهدی لاکانی آن را تعمیر و مرمت کرده است مسجد فعلی شامل بنائی است مستطیل شکل به طول ۱۶/۷۰ متر و عرض ۸/۳۰ متر (عکس شماره ۱۲۷) سه ویلما در وسط بناست که مقطع دو عدد از آنها هشت ضلعی و مقطع دیگری

(۱) رابینو این مسجد را در محلهٔ استادسرا می داند گیلان رابینوس ۸۶

مربع است. محرابی کاشی کاری با گچ بری مقرنس ساده دارد. (عکس شماره ۱۴۸)
 بر بالا و طرفین محراب نوشته‌هایی است که شرح خواهیم داد.
 طرفین محراب دو پنجره دارد که اطراف آنها نیز کتیبه‌هایی از کاشی دیده
 می‌شود (عکس شماره ۱۴۹ و ۱۵۰)

در طرف قبلی دری به کوچه است که از کوچه وارد قسمت زنانه می‌شود در
 شرق بنا دو پنجره بزرگ تا زیر سقف، به حیاط مسجد و در شمال نیز دو پنجره
 بزرگ و یک در ورودی به حیاط مدرسه نارمی‌شود. از در دیگری از کفش کن به
 قسمت زنانه می‌روند گلدسته آجری سینه‌طریقی در گوشه‌های این مسجد است
 (عکس شماره ۱۵۱) مدرسه مستوفی در شمال همین مسجد و دارای شش حجره
 است سقف سراسر بنا لیمه کوبی و بام سقال سراسر است.

کتیبه بالای محراب مسجد مستوفی

میرزا محمد طاهر مستوفی فرخنده سرشت

ساخت این مسجد و مدرس سعادت دررشت

شد جو در عهد مهین فتحعلی شه برپا

عقل بنمود رقم کاین شده ماوند بهشت

یا باقی ۱۲۴۲

کتیبه داخل محراب و دو طرف آن

فی یوم جمعه من شهر شعبان المعظم سنه ثلاث و اربعین و ما ئین بعد الالف من

الهجرة النبویه صاوات الله علیهم اجمعین ۱۲۴۳ .

الله محمد علی فاطمه حسن حسین - ۱۲۴۴ - یا حنان یا باقی - الله لا اله الا

هو الحی تا وهو العلی العظیم. پایان یافت فی ۱۲۴۴. در آخر کتیبه‌ها که به پنجره

شرقی حتم می‌شود این عبارت دیده می‌شود عمل استاد محمد تقی کاشی‌پز

قروینی ۱۲۴۴ .

در حاشیه پنجره عربی محراب « شکایات مجتهد العصر والزمانی جناب

حاجی سید محمد باقر سلمه الله تعالی شانه را به زبان فارسی بر کاشی نوشته اند که به نظر این بنده کاری عجیب و بی نظیر است.

تکیه

محلّه استادسرا

به دستور سر لشکر عطا پور، هنگامی که شهردار رشت بود، به عنوان توسعه معبر خراب کردند.

مسجد جسر کوچک

طول مسجد فعلی $۱۳/۶۰$ و عرض آن $۴/۵$ متر است محرابی تاره با کاشی سفید و رنگ و روغن ساخته اند. در دو طرف محراب دو پنجره بزرگ تا زیر طاق است. کفش کن و حوضخانه و عرفه ای برای زنان دارد. خانه مجاور ضلع شمالی را خریداری کرده اند و قصد دارند سراسر مسجد را خراب کنند و از نو مسجدی بزرگتر سازند.

چله خانه و مرقد آقا میر نظام الدین (۱) بن امام علی المقی علیه السلام

و مسجد متصل به آن

در محلّه چله خانه شهر رشت

طول بنای اصلی بقعه از داخل $۶/۷۵$ متر و عرض آن $۷/۲۰$ و $۳/۸۰$ متر است. در قسمت دایره بقعه، صندوقی به طول ۱۷۵ و عرض ۹۳ و ارتفاع ۱۱۰ سانتیمتر بر مرقد میر نظام الدین قرار دارد. بر حاشیه بالا و پائین صندوق، با خط نسخ متوسط، سوره یس تا آخر حاک شده است. سقف بقعه، لیمه کوبی با در پوشی خط دار بهین است. دو در ورودی طرف جنوب و غرب مناسب طرف شرق یک پنجره به طرف مسجد دارد. در طرف شمال یک در و دو پنجره نور گیر در دو طرف در است (عکس شماره ۱۵۲)

مسجد چله خانه :

مسجدی در شمال بقعه به طول $۱۴/۲۰$ و عرض $۵/۹۰$ متر است یا قی صحن مسجد به طول $۱۳/۴۵$ و عرض $۶/۵$ متر است سقف مسجد نیز مانند سقف بقعه، لیمه

کوبی بادری پوش پهن خطدار است. ازاره مسجد به ارتفاع ۶۵ سانتیمتر کاشی کاری مورخ ۱۳۶۳ قمری و «عمل احمد پوریوسف در محله آفخرای رشت» است. محراب مسجد کچ بری ساده حاشیه آن آیه نور تا آخر کچ بری شده است. در دو طرف بالای محراب سماه نکرار شده است. در دو گوشه محراب «یا حنان» و «یا منان» و وسط محراب «سبحان ربی الاعلی و بحمدہ اللہم صل علی محمد و آل محمد» کچ بری است

در ورودی شمالی و پنجره های این صلع متصل به آن است. در طرف عرب يك پنجره به حیابان دارد در طرف جنوب در ورودی بقعه و در ورودی اقبال است. طرف شرق سه پنجره بزرگ و در ورودی کفش کن است. بام سراسر بنا سفال سر است و گلدسته ای آجری در بام دیده می شود. (عکس شماره ۱۵۳) يك درخت آزاد که نسال و يك درخت سمد (= فارون) در حیاط است. آرامگاه دکتر حشمت نیز در صحن همین حیاط است

وجه تسمیه محله چله خانه از اینجاست که چله خانه میر نظام الدین تا سنوات اخیر در صلع شرقی این مسجد بود و بقایای آن دیده می شد. پس از تعمیر قبر دکتر حشمت و مسجد، آن آثار از میان رفت. بیشتر درویشان رشت در محله چله خانه سکونت داشته اند امروز نیز معصوم راده کیانی پیشوای فرقه ای از دراویش عمت الهی در اینجا ساکن است.

سنگ مزار مرحوم دکتر حشمت

«آرامگاه شهید راه حریت و استقلال ایران مرحوم حنت مکان خلد آشیان دکتر حشمت حنکلی طالقانی نوری الاصل همقدم و رفیق مرحوم میرزا کوچک خان حنکلی طاب ثراه تاریخ چهارم اردیبهشت ۱۲۹۸ هرگز نمیرد آنکه دلش زنده شد بعشق

نت است بر حریده عالم دوام ما»

(۱) شاید میر نظام رشتی که عبدالفتاح نام او را جزء ارباب صلاح و اصحاب فلاح آورده است همین شخص باشد (تاریخ گیلاں ص ۸۹)

دکتر حشمت طیبی حاذق بود، محرّد آمد و مجرّد رفت. سد و نهر حشمت رود را او ساخت در محل فرق کار گزار یعنی محل فعلی اداره ثبت، جایی که حوض ساخته شده است حلق آویز شد.

بقعه دو برادران

در محله خمیران صندوق عدالت رشت

قری است به طول ۴۳۰ و عرض ۲۷۰ و ارتفاع ۶۰ سانتیمتر در هوای آزاد. اطراف این مرار قبرستانی قدیمی بوده است که اثری از آن باقی نیست

تکیه صیقلان و مزار آقا سید گلان (۱)

در محله صیقلان رشت

اطراف مزار آقا سید گلان قبرستانی قدیمی بود. مزار و قبرستان در فلکه صیقلان افتاد و از میان رفت. تکیه هم در غرب مسجد صیقلان هنوز برقرار است و اثر قابل ذکری ندارد

مسجد صیقلان

در محله صیقلان رشت

بنای اصلی مسجد از داخل به طول ۱۶/۴۰ و عرض ۹/۵۰ متر است محرابی تار و سار با دو ستون رنگی در طرفین دارد. عرّفه رنان در ضلع شمالی و ریز آن در ورودی اصلی مسجد است در طرف عرب در ورودی به آبدارخانه و سه پنجره بزرگ است. در سمت جنوب دو پنجره در دو طرف محراب است که یکی از آنها به کتابخانه مثلث شکلی بازمی شود سقف سراسر بنا لیمه کوبی با درپوش حطّ دار و نام حلب سر است

(۱) رابیه و در کتاب گیلان خود «آقا سید گلان» (بفتح کاف) ذکر کرده است (گیلان رابیه ص ۸۶)

تکیه آقا کوچک و پهلوان حسن در محله سرخ بنده

اراین تکیه امروز اثری نیست و سراسر آن دکان شده است.

مسجد سرخ بنده (۱)

در محله سرخ بنده رشت

طول مسجد ۱۵/۶۰ و عرض آن ۹/۸۰ متر است. دو ویلمای آجرى هشت
صلعى در وسط مسجد است چهار ردیف کاشی به ارتفاع ۷۵ سانتیمتر، بر پائین فیلیپاها
چسبانده اند. محراب مسجد از سنگ مرمر است و در وسط «کلمه دخل علیها زکریه
المحراب» و در گوشه بالا سمت راست «الصلوة قرآن کل تقی» سمت راست محراب
بسمله و آیه نور تا «لنوره من یشاء» و سمت چپ بسمله سبحان الذی اسرى
هو السميع المصیر صدق الله العلی العظیم . الصلوة معراج المؤمن . ربنا تقبل من
ابك انت سميع علیم . وقف علی کریمی ۱۳۴۲

در دو طرف محراب اراره سنگی به ارتفاع ۷۰ سانتیمتر و در دو طرف ازاره ، د
یسجره بررگک تا ریز سقف است . قسمتی از سمت راست محراب کاشیکاری
است . بر زمین آبی با خط سفید ، بسمله و با خط نستعلیق اشعار زیر نوشته
شده است

این دکان که هست نه گانه	وقف شد از برای این خانه
تولیت با خودم بود مادام	بعد ما نحل پاک فرزانه
با کور است نسل بعد از نسل	تا نیفتد بدست بیگانه
گر باشد کوری اندر بین	با انات است حق پرستانه

کاشیکاری از احمد پورحاجی یوسف در سال ۱۳۳۲ است.

اراره دیوار داخلی و اطراف ویلماها، کاشی سمرگلدان است. در ورود
عربی است در صلح شمالی سه منجره بررگک و در صلح شرقی در ورودی از کفش ک

(۱) رابینو از تکیه سرخ بنده نیز یاد می کند که امروز اثری از آن بر جای نیست

ودری دیگر به اطاقی که در این سمت است نازمی شود. سقف سراسر بنا لمبه کوبی
خطدار است و بام سفال سر است.

مسجد حاجی مجتهد در محله صیقلان

این مسجد را به جای مسجد حاجی علی اکبر به تازگی ساخته‌اند
دری نسبتاً طریف دارد. این دو بیت بر چهار چوب آن به خط نسخ حک
شده است.

ای نام تو آرایش و عنوان کلام وی یاد تو آرامش هر بی آرام
در حیز امکان تصور هر گز بی یاد تو آغاز نگیرد انجام
در کنج بالا ، طرف راست «عجلوا بالصلوة قبل الموت» و طرف چپ
«عجلوا بالتوبة قبل الموت» حک شده است.

در وسط قسمت خورشیدی در: ادخلوها سلام آمین .

وزیر آن این اشعار حک شده است :

ملکا ذکر تو گویم که تو پاکی و حدائی

نروم حر بهمان ره که توام راه نمائی

همه درگاه تو جویم همه ارفصل تو پویم

همه توحید تو گویم که توحید سزائی

هدا من فصل ربی طرح و عمل از علی بیگانی حراسانی ۱۳۳۰

مسجد حاجی صمدخان در محله باقرآباد رشت

بنای اصلی مسجد تقریباً به شکل مربع بدابعاد ۱۴/۴۰ و ۱۲/۳۰ متر است
(عکس شماره ۱۵۴) چهارستون گچ بری در وسط مسجد است و گنبد مسجد بر آن
متکی است (عکس شماره ۱۵۵ و ۱۵۶) محرابی گچ بری بسیار بلند در این مسجد
است که تقریباً تا زیر سقف می‌رسد. گچ بری آن سینه حوب است (عکس شماره
۱۵۷) این آیات و اشعار بر محراب گچ بری شده است

بسمله نصر من الله وفتح قریب. در وسط محراب سوراخ مدوری است که زیر آن چهار بیت شعر عربی بر سنگ مرمری حک شده است که به علت بالا بودن خواننده نشد. تاریخ ۱۳۳۴ بر این سنگ دیده می شود.

بر محراب آیات و احادیث زیر کچری شده است

وان یکاد تا للعالمین و انما یعمر مساجد الله تا غفور رحیم و آیه الکرسی تا فیها خالدون والصلوة عمود الدین .

طری چپ محراب این اشعار بر سنگ مرمری (عکس شماره ۱۵۸) حک شده است .

هو الله تعالی

بسم الله الرحمن الرحیم و به نستعین

یارب این مسجد الاقصی است پدیدار آمد

یا که منظر که موسی است در انظار آمد

ما بیش کیست که نمود بر این خانه بنا

الحق الحق که بر او مدح سزاوار آمد

ما بیش عمد الصمد و صاحبش الله الصمد

اندزین خانه ملک حادم دربار آمد

پنج در دگه بر کرد موقوفه او

در عوض حمت فردوس خریدار آمد

پنج منزل ز پی دگه بر ای عزبناست

زین سب شافع او احمد مختار آمد

من این مسجد و این دگه شود بعد بنا

هست موقوفه بدانید بطومار آمد

هر که بر توصیه نمود عمل رحمت باد

بر مخالف ز ازل لعنت قهار آمد

ذکر تسبیح و دعا گشت از این خانه بلند

سنه الف چو در سبید و سی چار آمد

شوقی ابن حسن این توصیه آورد بنظم

مغفرت بر گنہش حصرت ستار آمد

بر سمت راست محراب این کتیبه بر سنگ خاکستری رنگی (عکس شماره

۱۵۹) حک شده است.

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الواقف على الصماير والصلوة على محمد وآله خير الاوائل والاواخر وبعد قال النبی اذا مات ابن آدم انقطع عمله الا ثلث من صدقة جاریه او علم ینتفع او ولد صالح یتقبر له توفیق شامل حال گردید جناب آقای حاج صمدخان تاحرباشی شیروانی الاصل مقیم رشت دام احلاله را بر اینکه وقف صحیح شرعی نمود تمامی مستغلات ذیل را برای مسجد حدید البناء خود من جمله یک باب کاروانسرای گاریخانه سمت قبله مسجد ارضاً و اعیاناً با کاهه متعلقات آن وهفت باب دکان که ابتدا از کاروانسرای مزبور تادر واره اول مسجد و پنج باب دکان اردر اول مسجد که ابتدا از دکان مسکونه شیخ حسن تا در واره دویم مسجد و خانه مسکونه آقا سید حسن با تمام متعلقات آن که واقع است پشت پنج باب دکان مزبور ودو باب خانه گالیوشی محمد حسن ورمضانعلی عرابه چی ارضاً و اعیاناً تا پشت خانه مرحوم مشهدی حمید شیروانی بازمس خانه مخروبه سعالی وزمین بیاض سمت قبله پشت کاروانسرا تا بر فحاه و خود بر فحاه تا پشت خانه مشهدی حمید که تمام اراضی و اعیان مرحومه موقوفه^(۱) مسجد که عایدات هر ساله بعد از تعمیرات لازمه موقوفه و مخارج مسجد از نطف و جراع و حصیر و چکه گیری و دوران^(۲) و اجرت خادم حسب قرارداد باقتضای وقت صرف شود و مبلغ چهارده تومان هر ماهه با امام راتب مسجد بدهند و در دهه عاشورا هر ساله بهر مکانی که صلاح بدانند صرف تعریبه داری حصرت سیدالشهدا علیه السلام شود و هر گاه بعد از این

(۱) فعلا اراضی و رقبات فقط خانه سید حسن و دکانهای سمت شرق مسجد که کنار راه ناقرا است، باقی است. مانقی رقبات را دیگران به نام خود ثبت کرده اند (۲) دوران کردن یعنی سعالیهای شکسته با مرا عوض کردن

مخارج از عایدات موقوفه زیاد آمد متولی صسط نماید که در مخارج تعمیر مسجد در وقت حاجت صرف شود و در ضمن اشاء وقف شرط شده که هر گاه مخارج مهمی برای مسجد لازم شد که عایدات موقوفه و هاء آن نکرد متولی مأذونست که قطعه از موقوفه را چه از اراضی و چه از اعیان بفرشد و در مصرف مسجد صرف نماید و تولیت موقوفه مادام الحیات با خود واقف میماند و بعد از عمر طبیعی ایشان با حنا بان آقای آقا کر بلائی داتا رمضان اوف و آقای آقا کر بلائی محمد باقر عالی اوف تا حیران باد کوبه مقیمین رشت می باشد و بعد از عمر طبیعی متولیان معظم لهما بهر کسی که تفویض نمودند مختارند و امام را نسبت به نظارت متدینس از رؤسا و اهل محله بطناً بعد بطن و نسل بعد نسل بنحو مر بوز نظارت فاطرین در هر طبقه از رؤساء محله اطراف متولی مسجد میداشند که تعیین امام نمایند از اهل علم و تقوی و عایدات موقوفه را بنحو مزبور عمل نمایند الی ظهور امام زمان عجل الله فرجه و من بدله بعد ما سمعه فانما اتمه علی الدین بدلونه هر گاه در خلاف وصیت عمل نمایند ملعنت خدا و نفرین رسول خدا گرفتار شوند کما ذلک فی شهر جمادی الاول سنه ۱۳۴۱.

در دو طرف محراب، دو پنجره بزرگ که بالای آنها هلال شکسته است به حیاط بازمی شود در طرف عرب شش پنجره و یک در بزرگ ورودی است در طرف شمال چهار در ورودی به آبدارخانه و اطاقی که قبر ناسی مسجد یعنی حاجی صمدخان و سرش - تیمور - در آنجا است بالای این دو اطاق عروقه رنانه است که پنج پنجره در گیر دارد در شرق و عرب عروقه در بدو پنجره نور گیر است در طرف شرق در سمت عرب شش پنجره و یک در ورودی بزرگ است

بالای سرستونها، داخل دایره گنبد آیه نور تا آخر و لا اله الا الله محمد رسول الله عالی ولی الله در انتهای آید گچ بری شده است (عکس شماره ۱۶۰) در دایره گنبد گنبد، چهار پنجره نور گیر و یک در کوچک است سراسر سقف لمبه کوبی خط دار پس است

در صحن مسجد منبری مشک است که روی پمرفته کار طریفی است (عکس شماره ۱۶۱) این کتیبه در یک طرف منبر است.

بحسب الامر رستم رضاقلی راده ناد کوبی ۱۳۳۵
و در طرف دیگر منبر .

عمل مشهدی حاجی بابا ولد کر بلائی علی النقی ناد کوبی .
چهار طرف مسجد حیاط وسیعی است که درختان متعدد و گلکاری منظمی
دارد .

مسجد زرچوب

در محله زرچوب رست

بنائی ساده مستطیل شکل است عرفه های زبانه در شرق و غرب داخل بناست
ریز عرّفه عربی، حوضخانه و آبنبارخانه و زیر عرّفه شرقی کفش کن و در ورودی
مسجد است .

محرابی ساده دارد که دو ستون، طرفین آن است. در دو طرف محراب دو پنجره
بزرگ تازی سقف است و در طرف شمال نیز سه پنجره دارد ازاره مسجد، از
داخل پنج ردیف کاشی کاری است ردیفهای وسط سفید و ردیف بالا و پائین رنگین
است سقف سراسر بنا، لیمه کوبی و بام سفال سراسر است

مسجد چهل تن خمیران

در محله خمیران رست

طول بنا اردا حل ده متر و عرض آن هشت متر و نیم است دو فیلبای قطور
هشت ضلعی در وسط مسجد است که محیط هر يك ۳۱۸ سانتیمتر است و پایه آنها
تایك متر کاشیکاری دوران قاجاری است. ازاره داخلی بنا کاشیکاری تاره و مورخ
۱۳۵۳ قمری است. محرابی گچبری بدخط در مسجد است که بر حاشیه آن، ان الله
بور السموات ناوالله بكل شیعی علیم گچبری شده است قسمت بالای محراب سمله و
این دو مصراع بر دو طرف آن است

روریکه عالی بکعبه آمد و وجود اربهر علی خدا در ارکعبه گشود

طرف شمال مسجد، ایوانی چوبی بطول ۱۴ متر و عرض ۱۴ سانتیمتر ساخته اند

که هشت ستون چهارسوی نارك بدون سرستون و سر بالای چهارسوی نارك دارد

سقف ایوان پل کوبی است. طرف غربی صحن اصلی مسجد، دو پنجرهٔ بزرگ به خارج و طرف شرقی آن پنجره‌های بزرگ به آبدارخانه و دری به کفش کن شرقی دارد. سقف صحن مسجد لمبه کوبی مادرز پوش ساده و سراسر بتاسفال سراسر است. مأذنه‌ای کوچک آجری با بامی سفال پوش در بام بنا، دیده می‌شود. (عکس شمارهٔ ۱۶۲)

مسجد شیخ زاهد

در محلهٔ خمیران زاهدان در شهر لرستان

مسجدی مربع شکل به ابعاد $۱۲ \times ۱۲/۲$ متر است. تمام صحن بایک ستون چوبی هشت ضلعی و دو فیلیپای آجری به سه قسمت تقسیم شده است. دوسر فال بر ستون و دو فیلیپا متکی است. دو پنجرهٔ بزرگ سراسری در طرفین محراب و دو پنجرهٔ بزرگ سراسری در ضلع غربی که قسمت مردانه است و یک در ورودی و یک پنجرهٔ کوچک در قسمت زنانه دارد. در سمت شرقی کفش کن، در ورودی مسجد است. محراب مسجد سراسر کاشی آبی رنگ و بالای هلال محراب سنگی است که **لا اله الا الله محمد رسول الله علی و آلی الله درعی طرافت و باحطی حوش بر آن نقر** شده است. گلدستهای آجری بر بام مسجد دیده می‌شود. (عکس شمارهٔ ۱۶۳)

مسجد آقا میر عیسی

در محلهٔ خمیران زاهدان

مسجد کوچکی است به طول $۱۰/۱۰$ و عرض $۶/۴۰$ متر. محرابی گچ بری شده دارد که آیات همد و هیجده سورهٔ توبه در آنجا کن لامش کن تا یکونوا من المهدین گچ بری کرده‌اند. عرفه نانه، بالاحابه مانند و در عرب ماست. در این قسمت آبدارخانه و در عرفه و در ورودی مسجد است. طرف جنوب، چهار پنجرهٔ بزرگ، در دو طرف محراب و در طرف مشرق یک پنجرهٔ نورگیر تعبیه شده است.

مسجد و تکیهٔ چهار برادران

در محلهٔ چهار برادران زاهدان

مسجد قدیمی و تکیه را خراب کرده‌اند و به جای آنها مسجدی به طول